BADIIY ASAR TAHLILI ("QUTLUG' QON" ROMANI MISOLIDA)

Choriyeva Munisa

TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Oybekning "Qutlug' qon" romani badiiy tahlil qilinadi. Asarda xarakterlar ruhiyati, obrazlar psixologiyasi, syujet va kompozitsiya, portret, peyzaj hamda epik tasvir vositalarining badiiy-estetik vazifasi yoritiladi. Roman qahramonlarining ichki kechinmalari, ayniqsa Yo'lchi, Gulnor va Mirzakarimboy obrazlari misolida inson ruhiyatidagi o'zgarishlar tahlil etiladi. Shuningdek, asarning realizm tamoyillari asosida yaratilgani hamda o'zbek romanchiligi taraqqiyotidagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: psixologizm, xarakter, ruhiyat, realizm, syujet, kompozitsiya, portret, peyzaj, epik tasvir, roman.

Аннотация. В данной статье проводится художественный анализ романа Qutlug' qon Oybeka. В произведении освещаются художественно-эстетические функции психологии персонажей, изображения характеров, сюжета и композиции, портрета, пейзажа и средств эпического изображения. Анализируются внутренние переживания героев романа, в особенности изменения человеческой психологии на примере образов Йўлчи, Гулнор и Мирзакарамбая. Также раскрывается создание произведения на основе принципов реализма и его место в развитии узбекского романного жанра.

Ключевые слова: психологизм, характер, психология, реализм, сюжет, композиция, портрет, пейзаж, эпическое изображение, роман.

Abstract. This article presents a literary analysis of Qutlug' qon by Oybek. The study examines the artistic and aesthetic functions of character psychology, plot and composition, portrait, landscape, and epic narrative techniques in the

novel. The internal experiences of the protagonists, especially the psychological transformations reflected in the characters of Yo'lchi, Gulnor, and Mirzakarimboy, are analyzed in detail. The article also highlights the novel's foundation on the principles of realism and its significant role in the development of Uzbek novelism.

Keywords: psychologism, character, psychology, realism, plot, composition, portrait, landscape, epic narration, novel.

XX asr o'zbek adabiyotining taraqqiyotida Oybek ijodi alohida o'rin tutadi. Adibning "Qutlug' qon" romani milliy romanchilik tarixida realizmning yuksak namunalaridan biri sifatida baholanadi. Asarda o'zbek xalqining mustamlaka zulmi ostidagi hayoti, ijtimoiy tengsizlik, xalqning ozodlik uchun kurashi va inson ruhiyatidagi murakkab kechinmalar chuqur tasvirlangan.

Adabiyotshunos Uzoq Jo'raqulov ruhiy tahlil haqida fikr yuritar ekan: "psixoanaliz badiiy jihatdan yuksak har qanday asarga nisbatan subyekt bo'la oladi", deya ta'kidlaydi. Ushbu qarash "Qutlug' qon" romanining badiiy mohiyatini anglashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki romanda xarakter va ruhiyat uyg'unligi asarning asosiy estetik mezonlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Asarda xarakter va ruhiyat tasviri. Roman markazida Yo'lchi obrazi turadi. Yo'lchi oddiy qishloq yigiti bo'lsa-da, unda xalqona mardlik, samimiyat, insonparvarlik va adolatga intilish tuyg'ulari mujassam. Yozuvchi uning xarakterini voqealar rivoji davomida bosqichma-bosqich ochib beradi. Dastlab sodda va kamtar yigit sifatida namoyon bo'lgan Yo'lchi keyinchalik ijtimoiy kurashchi darajasiga ko'tariladi.

Asarda Yo'lchining ruhiy olami ayniqsa ichki monologlar, psixologik tasvirlar orqali ochiladi. Mirzakarimboy hovlisiga ilk bor kirgan paytdagi holati

bunga yaqqol misoldir. Yozuvchi qahramonning ichki tortinchoqligi, hayajoni va ikkilanishlarini tabiiy tasvirlaydi. Bu esa obrazning jonli va ishonarli chiqishiga xizmat qiladi.

Adabiyotshunos Hamidulla Umurov ta'kidlaganidek, "xarakter va uning psixologiyasi tahlili adabiyotning kamoloti, yozuvchining mahorati darajasini belgilovchi bosh omildir" [1: 40]. Darhaqiqat, Oybek Yo'lchi xarakterini yaratishda psixologik tahlildan mohirona foydalangan.

Yo'lchi ruhiyatidagi o'zgarishlar ayniqsa xalq qo'zg'oloni tasvirida yaqqol namoyon bo'ladi. Zulm va adolatsizlikni ko'rib ulg'aygan yigit asta-sekin xalq manfaatini anglay boshlaydi. Natijada uning shaxsiy dardi ijtimoiy dard bilan uyg'unlashadi. Asar yakunida Yo'lchi xalq ozodligi yo'lida kurashuvchi qahramonga aylanadi.

Gulnor obrazi va ayol ruhiyati tasviri. Romandagi eng ta'sirchan obrazlardan biri Gulnor timsolidir. Gulnor – sof qalbli, samimiy, or-nomusli o'zbek qizi. Uning Yo'lchiga bo'lgan muhabbati samimiy va pokiza tuyg'ular asosiga qurilgan. Biroq ijtimoiy tengsizlik va boylar hukmronligi uning baxtsiz taqdiriga sabab bo'ladi.

Gulnorning Mirzakarimboyga majburan turmushga berilishi ayol ruhiyatidagi fojiaviy kechinmalarni yuzaga chiqaradi. Yozuvchi uning ichki iztiroblarini tabiiy va ta'sirchan ifodalaydi. Gulnor obrazi orqali o'sha davr o'zbek ayollarining huquqsizligi, ijtimoiy qaramligi umumlashtirib tasvirlangan.

Gulsumbibi obrazi ham asarda muhim o'rin tutadi. U mehribon va mushfiq ona sifatida gavdalantiriladi. Qizining baxtsiz taqdiridan iztirob chekkan ona ruhiyati tasviri orqali yozuvchi xalqona ona obrazining badiiy namunalarini yaratgan.

Mirzakarimboy obrazi va salbiy xarakter psixologiyasi. Asardagi eng murakkab obrazlardan biri Mirzakarimboydir. U boy, ayyor, manfaatparast va shafqatsiz inson sifatida tasvirlanadi. Yozuvchi bu obraz orqali mustamlaka davridagi mahalliy boylarning ma'naviy qiyofasini ochib beradi.

Mirzakarimboyning "Pul – hamma narsaning otasi" degan qarashlari uning dunyoqarashini belgilaydi. U insoniy qadriyatlardan ko'ra boylikni ustun qo'yadi. Qarindoshlik, mehr-oqibat, muhabbat kabi tuyg'ular uning uchun ikkinchi darajali hisoblanadi.

Yozuvchi Mirzakarimboyning ruhiyatini tashqi tasvirlar, dialog va ichki kechinmalar orqali ochadi. Uning Yo'lchini kuzatib baholashi, insonlarga shubha bilan qarashi, manfaatni birinchi o'ringa qo'yishi xarakterining asosiy belgilaridir.

Mirzakarimboy obrazi romandagi ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytiruvchi asosiy kuchlardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan u realizm estetikasi asosida yaratilgan tipik obrazdir.

Roman strukturasi va badiiy vositalar. "Qutlug' qon" romanining syujeti murakkab va ko'p qatlamlidir. Asardagi voqealar o'zaro uzviy bog'lanib, bosh qahramon xarakterining shakllanishiga xizmat qiladi. Yo'lchining qishloqdan shaharga kelishi, Mirzakarimboy xonadonidagi hayot, Gulnor bilan muhabbat voqealari hamda xalq qo'zg'oloni syujetning asosiy yo'nalishlarini tashkil etadi.

Roman kompozitsiyasi puxta ishlangan. Har bir epizod asar g'oyasini ochishga xizmat qiladi. Voqealar rivoji tabiiy va hayotiy tasvirlangan.

Oybek portret va peyzaj tasvirlariga ham katta e'tibor beradi. Masalan, Yo'lchining tashqi qiyofasi orqali uning kuch-qudrati, samimiyligi va mardligi ochiladi. Mirzakarimboy portretida esa ayyorlik va makkorlik belgilariga urg'u beriladi.

Peyzaj tasvirlari qahramonlar ruhiyati bilan uyg'un holda beriladi. Issiq yoz manzaralari, chang-to'zonli ko'chalar, qaynagan xalq manzaralari ijtimoiy muhitni yorqin ifodalaydi. Bu esa roman realizmini kuchaytiradi.

Qo'zg'olon sahnalari va xalq ruhiyati. Roman kulminatsiyasi 1916-yil qo'zg'oloni tasvirida namoyon bo'ladi. Bu sahnalarda yozuvchi xalqning zulmga qarshi nafratini kuchli dramatizm asosida ochadi. Ayollar, qariyalar, yoshlar birlashib mustamlaka zulmiga qarshi bosh ko'taradi.

Yo'lchining qo'zg'olon paytidagi ruhiy holati alohida ahamiyatga ega. U endi shaxsiy manfaat bilan emas, xalq erki uchun kurashadi. Shu sababli uning o'limi fojiaviy bo'lsa-da, ma'naviy g'alaba sifatida talqin qilinadi.

Asar yakunida Yo'lchining halok bo'lishi o'quvchida chuqur ta'sir uyg'otadi. Bu holat yozuvchining psixologik tasvir mahoratini yana bir bor namoyon etadi.

Xulosa qilib aytganda, Qutlug' qon o'zbek romanchiligining yuksak namunalaridan biridir. Asarda xarakterlar ruhiyati, inson qalbidagi murakkab kechinmalar, xalqning ozodlik kurashi chuqur badiiy talqin etilgan. Oybek psixologik tasvir, portret, peyzaj va dialoglardan mohirona foydalanib, realizm an'analarini yuksak bosqichga ko'targan.

Roman nafaqat tarixiy voqealarni aks ettiradi, balki inson ruhiyati va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ham ochib beradi. Shu jihatdan "Qutlug' qon" bugungi kunda ham o'z badiiy-estetik qimmatini yo'qotmagan nodir asarlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
2. Mardonova Lobar Umaraliyevna, & Xonimova Maryam. (2024). BUYUK ZAMONDOSHLAR, MANGU YASHAGAY. *PEDAGOGS*, *57*(1), 132–138.
3. Mukhtarova, M. S., Namozova, S. B., & Mardonova, L. U. (2023). A Lyrical View of History. *Journal of Law and Sustainable Development*, *11*(12), e2676.
4. Zafariddin, Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.
5. Dilshoda, A. (2025). MUHAMMAD YUSUF IJODINING ADABIYOTIMIZDA TUTGAN O 'RNI. Global Science Review, 1(1), 388-392.
6. Xurramovna, Q. G., & To'raqulovna, D. M. (2025, December). "FARHOD VA SHIRIN" DOSTONIDAGI ONOMOSTIK BIRLIKLARNING BADIIY-POETIK AHAMIYATI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON SUPPORT OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*. (Vol. 1, No. 5, pp. 58-61).
7. Saidmuradova, S., & Madina, T. L. (2024). ALISHER NAVOIY SHE'RIYATI POETIKASI. *PEDAGOGS*, *57*(1), 147-152.
8. Farida, X., To'xtayeva, D., Murtazayeva, M., & Abdurahmonova, D. (2025). SAB'AI SAYYOR" DOSTONINING BOBLARI BO'YICHA TAVSIFI. *Shokh Articles Library*, *1*(2).